

Mens en Wereld

Jaren geleden hebben we eens een meneer op visite gehad. Wat hij precies kwam doen, weet ik niet meer. Wel herinner ik me, dat hij een grote bundel folio's achterliet, die hij naarstig had volgeschreven en waar eenvoudig geen touw aan vast te knopen was. Na een poosje hebben we ze toen maar weer teruggestuurd met een paar waarderende woorden erbij, om niet onvriendelijk te zijn, want er was iets met die man. Bepaald gevaarlijk was hij niet, geloof ik, maar hij had bepaalde theorieën en gewoonten, waar je van opkeek als gewoon mens.

Zo had hij de afdoende oplossing gevonden voor alle verkeersproblemen. Dodelijke ongelukken zouden niet meer voorkomen, alles werd piekfijn geregeld. Wij konden onze oren niet geloven en waren erg benieuwd. Welnu, de oplossing was simpel: „Kijk”, zei hij en hij haalde een groot dolkmes uit z'n binnenzak, dat hij op tafel legde. „Kijk, de maximum snelheid is 50 km, nietwaar?” Wij knikten ijerig, met één oog naar het mes. Wat wou hij daar in 's hemelsnaam mee! „Goed”, ging hij verder, „als er nu een dodelijk ongeluk gebeurt binnen een bebouwde kom, dan wordt in die plaats de maximum snelheid met 5 km verlaagd. Gebeurt er de volgende dag niets, dan wordt het weer 50 km, maar vallen er wel slachtoffers, dan gaat het weer naar beneden, steeds met 5 km per dag. Dan kan het gebeuren, dat op een zekere dag alles stilstaat. Geen ongelukken? Dan weer met 5 km omhoog. En anders...” Hij tikte verwoed op het mes. Mijn hoofd viel er haast af van 't ja-knikken. „En al die agenten, die gaan maar met hun grote platvoeten op de loer staan. Ze hebben toch niets beters te doen. En ik bezweer u, dan is het uit met de verkeersonveiligheid! Dan kiezen ze wel eieren voor hun geld!” Wéér dat mes.

Heel voorzichtig dachten wij, dat er toch misschien wel wat bezwaren aan dit systeem kleefden, maar dat wuifde hij nonchalant weg: „Ik zal ze wel dwingen!” En hij pakte het mes, dat hij tot onze opluchting weer in z'n zak liet glijden.

Blijkbaar heeft het mes bij de bevoegde autoriteiten toch niet de gewenste uitwerking gehad en zolang we van tijd tot tijd – zelfs op de zebra's – nog moeten rennen voor ons leven, weten we, dat een betere oplossing toch ook nog niet gevonden is.

Godsdienstvrijheid

De betekenis van het Vaticanconcilie beperkt zich niet tot de Rooms-katholieke wereld en de betekenis van het gesprek over de godsdienstvrijheid raakt niet-katholieken natuurlijk direct. Op het ogenblik waarop dit artikel geschreven wordt, is het debat over de godsdienstvrijheid in volle gang. Kardinaal Cushing uit Boston heeft de godsdienstvrijheid onomwonden aan de orde gesteld en zei daarbij, dat dit punt van kardinale betekenis is voor het concilie. Als het principe van de vrijheid van godsdienst niet zou worden aangenomen, zou elk ander besluit alleen maar van incidenteel belang zijn, volgens kardinaal Meyer uit Chicago. Zelfs ging kardinaal Leger uit Montreal zo ver, dat hij het recht van niet-gelovigen op respect voor hun overtuiging erkend zou willen zien. De kerk moet de beschuldiging, dat zij alleen uit tactische of opportunistische redenen verdraagzaam is te niet doen, door principieel het recht op vrijheid voor de levensovertuiging – dus, van rooms-katholiek standpunt het recht op dwaling – te erkennen.

Kardinaal Henriquez uit Chili, verklaarde dat hij namens 58 bisschoppen uit Zuid-Amerika het voorstel van Cushing zou steunen. Wij mogen hierbij wel een ogenblik stilstaan, omdat hier een geluid klinkt, dat nieuw is en dat een einde maakt aan een eeuwenlange geschiedenis van onverdraagzaamheid. Het is, zoals in de eerste zittingsperiode werd gezegd, dit concilie is bezig een streep te zetten onder de periode van de Contra-reformatie, de strijd tegen de ketterij van de Reformatie.

Nog in 1864 noemde paus Pius IX de godsdienstvrijheid een „deliramentum”, een dwaasheid, omdat zij de vrijheid gaf aan het individu om zijn ziel te verderven. En een eeuw later doen kardinalen uit diezelfde kerk het voorstel om de godsdienstvrijheid, zelfs de vrijheid van levensovertuiging te erkennen. Er zijn dus in een schijnbaar zo statische, onveranderlijke organisatie veranderingen van zo fundamentele betekenis mogelijk.

Natuurlijk, zou ik zeggen, is er felle oppositie in het concilie en, even natuurlijk, komt die uit Spanje en Italië, de conservatieve landen en ook de aartsconservatieve Curie, verzet zich tegen het punt. Alle oude, door de eeuwen gebruikte argumenten worden door hen ter tafel gebracht. De eenheid van de katholieken zal gevaar lopen, de drager van een dwaalleer verdient geen eerbiediging, vrijheid gaat te ver, verdraagzaamheid is de grens, de waarheid heeft alle rechten, het rooms-katholieke geloof kan geen staatsgodsdienst blijven, het recht om propaganda te maken voor de dwaalleer moet beperkt worden, het eigen geloofsleven kan ver-

zwakt worden, ware en valse gewetens hebben geen gelijke rechten, enz., enz., maar het punt is in alle duidelijkheid aan de orde gesteld. Hoe de stemming zal uitvallen is moeilijk te voorspellen en, voor deze beschouwing doet die uitslag er ook niet veel toe. Indien de conservatieve landen het dit keer nog zouden winnen, dan zou de volgende maal de progressieve fractie het winnen, want er is in de katholieke wereld een duidelijke strekking naar de godsdienstvrijheid. Dwang in godsdienstzaken en zaken van levensovertuiging strijdt tegen de menselijke waardigheid en bereikt nooit het gewenste resultaat, omdat pas in vrijheid de keuze van de overtuiging waarde heeft, nooit die, onder dwang verkregen.

Nu moet de lezer van deze beschouwing niet zeggen, dat hij het eerst nog moet zien, dat er in de praktijk niet veel zal veranderen, kortom, dat alles wel bij het oude zal blijven. Vanzelfsprekend zal de erkenning van de godsdienstvrijheid – indien dit punt wordt aangenomen – lange tijd nodig hebben om tot de dorpspastoor door te dringen, die de consequenties moet aanvaarden. Natuurlijk zal zo'n ingrijpende zaak pas langzaam doordringen tot de gewone leek, die altijd is opgevoed in de onverdraagzame sfeer; natuurlijk zullen er bisschoppen zijn, die op de oude voet voort zullen gaan, maar dit is van grote praktische, niet van principiële betekenis en indien het besluit in deze zin gevallen is, zal er ruimte komen, niet alleen voor het gesprek met protestanten. Een direct gevolg – de bisschop van Groningen wees daarop in de concilievergadering – zal te merken zijn bij het gemengde huwelijk. De geloofs- of levensovertuiging van de andersdenkende partner zal gerespecteerd worden en daarin zal de oecumene direct verwerkelijkt kunnen worden.

Er is wel een gedachte, die bitter stemt bij de vreugde die dit besluit bij tallozen zal wekken. Waarom zijn in alle voorgaande eeuwen die talloze ketteren verbrand, gemarteld, getreiterd, beroofd, gevlucht, brodeloos gemaakt en beknot? Voor hun innerlijke overtuiging, die nu eindelijk erkend wordt. De kerk heeft zich daarover zo diep te schamen, dat zij zich dient te hoeden voor het uitspreken van „zekerheden”, die na verloop van tijd in twijfel worden getrokken en zelfs verlaten worden.

Maar hoe dan ook, 1964 kan een historisch jaar worden genoemd, want toen nam de R.-K.-Kerk het besluit om de godsdienstvrijheid te erkennen. Tenminste zo laat het zich aanzien, als de progressieven het zullen winnen van de oude machten. Het is een gedenkwaardig moment.

B.

Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
19e jaargang no. 18 – 10 oktober 1964

Kritisch allerlei

door R. de la Rie

Zwingli besteedt, onder de titel „Onwaarachtig gedoe” aandacht aan de gevolgen van de stormachtige ontwikkeling van natuurwetenschappen en techniek in deze eeuw voor vooral het rechtzinnig christendom. Na beschreven te hebben, dat de ontwikkeling der astronautische wetenschap ons heeft geleerd, dat het heelal nog oneindig veel groter en grootser is dan men vroeger dacht en na vastgesteld te hebben, dat onze wereld niet meer is dan één van de haast oneindig vele planeten in het universum, concludeert het blad, dat de mogelijkheid van leven op een van die andere planeten het dogmatisch christendom voor grote problemen stelt, bijvoorbeeld: „Heeft God elders ook een eerste mensenpaar geschapen en zo ja, zijn die twee dan ook ongehoorzaam geweest en hebben zij zodoende het verderf over het gehele mensengeslacht op die planeet gebracht? Is er toen ook daar een Verlosser gekomen om met zijn bloed de zondige mensheid los te kopen en is deze eveneens uit de doden opgestaan en ten hemel gevaren, enz., enz. Of hebben deze mensen misschien de geboden, hun door God gegeven, zorgvuldig opgevolgd en leven zij nu voor eeuwig in een paradijselijke staat?”

Ja, je kunt ermee tobben, want wie zal het antwoord geven. Wie? Natuurlijk de predikant! Althans de predikant die de schrijver van het artikel eens geïnterpelleerd had over zijn uitspraak: „Als onverhoopt op andere planeten levende wezens zouden worden aangetroffen...” Dat „onverhoopt” gaf aanleiding tot de vraag of dat toch eigenlijk niet kritiek inhield op de Schepper, zo van „dát had U nu niet moeten doen”. En wat antwoorde de predikant, doctor in de theologie?

„Objectief is het onjuist. Maar ik sprak in dit onderdeel niet objectief, maar vanuit de geestesgesteldheid van veel gelovige christenen. Zij bouwen hun zekerheid op de Schrift. Als bijproduct danken zij aan de Schrift ook een zeker wereldbeeld. Als dat gecorrigeerd moet worden, omdat de Schrift geen wetenschappelijk wereldbeeld bedoelt te geven, voelen zij de schok daarvan doortrillen in het fundament van hun geloofszekerheid. Ten onrechte, maar het gebeurt. Instinctmatig deinst men voor zulk een schok terug. Vandaar het woord „onverhoopt”.

Conclusie: beter een onjuiste waan dan een geschokte zekerheid. Geef mij dan maar liever de zekerheid van de twijfel, dan

heeft tenminste niemand de waarheid voor mij verborgen te houden of te hopen, dat de wetenschap die waarheid nooit zal aantonen.

Op het moment dat ik deze regels schrijf, heb ik over het heropende concilie nog nauwelijks iets gelezen en alleen iets gehoord. Maar één ding viel wel onmiddellijk op: toen de kwestie van de geloofsvrijheid, van de wetensvrijheid aan de orde kwam, waren de kerkvorsten uit Italië en Spanje tegen. Verbaast het u? Ze schijnen daar nog in de veronderstelling te leven, dat er op de wereld niet anders dan katholieken zijn of althans dat de rest nodig op de brandstapel moet.

De affaire rondom de REM heeft bladen als De Telegraaf weer eens ruimschoots aanleiding gegeven de antiparlementaire trompet te blazen. De KRO-rubriek Echo citeerde zo'n kreet uit dat ochtendblad (te snel helaas voor mij om hem precies te noteren) met de mededeling: „Nee, dit was geen citaat uit Volk en Vaderland, maar uit De Telegraaf van vanmorgen” en sloeg daarmee de spijker precies op zijn kop. Het was weer een van die sneren op de politieke partijen die wij bij alle dictatuuraanbidders tegenkomen en waar de NSB destijds „groot” door geworden is. Geestelijk Weerbaar, het blad van Voormalig Verzet Nederland, schrijft onder de titel „Erven Mussert” onder meer:

„De traditie van Mussert wordt in ons land echter voortgezet. Het dagblad „De Telegraaf” is er helemaal niet vies van om, als de gelegenheid zich voordoet, ook een trap naar de politieke partijen te geven. Onlangs drukte dit blad een hoofdartikel af onder de titel „Ongehoord” en daarin werd gezegd: „De Nederlandse politieke partijen hebben de gewoonte zich slechts voor die zaken te interesseren, waarmee zij applaus kunnen krijgen van vele kiezers.” Nu kan men het genoemde partijen veilig zelf overlaten om op zo'n venijnige opmerking replek te leveren, want hier wordt gewoon een fascistische voetzoeker afge-stoken. Aangezien het merendeel van de ongeneeslijken onder de zg. „ex-politieke delinquenten” bij voorkeur „De Telegraaf” leest, kan een kind begrijpen, waartoe de sneren die dit blad naar de politieke partijen geeft, dienen. Maar men geneert zich daarvoor in het Holdertpaleis volstrekt niet. De vooroorlogse traditie wordt gehandhaafd. Mussert is terechtge-

steld en de NSB geliquideerd, maar de strijd tegen de politieke partijen wordt voortgezet. Er is niets veranderd.”

En zo'n blad kondigde dezer dagen vol trots aan de vierhonderdduizendste abonnee te hebben ingeschreven! Dat betekent dat zulk ondemocratisch gif dagelijks door veel meer dan een miljoen mensen wordt geconsumeerd. Zulke cijfers zijn niet minder dan ontstellend, wanneer het voortbestaan van een democratische traditie in ons volk ons nog wat waard is.

Daartegenover, ook in Geestelijk Weerbaar:

„De zanger Johan Heesters is, teleurgesteld, naar München vertrokken. Het is afgelopen met de fondant-musical „The Sound of Music”, waarvoor de belangstelling van het publiek onvoldoende is gebleken om er mee voort te gaan. „De verloren zoon werd ontvangen met hoon...” schreef een dagblad bij het vertrek van Heesters. Het Nederlandse publiek heeft geen sympathie voor een artiest die rustig in nazi-Duitsland bleef werken, toen zijn vaderland werd aangevallen. En wat heeft Heesters wel gezegd, toen hij vertrekken moest? Tja, wat moet zo'n man vertellen? Hij heeft nooit „heil” geroepen. Hitler kwam vijf keer naar zijn optreden in de „Lustige Witwe” kijken en liet zich met Heesters fotograferen. Maar, aldus Heesters, dat was een artistieke foto, die niets met politiek te maken had. „Ik ben nooit lid van de partij geweest”. Met dit armzalig gebazel probeert de man zich te redden uit een situatie die voor hem niet aangenaam is, maar die hij aan zichzelf te wijten heeft. Dat het Nederlandse publiek hem niet „lust”, ondanks gangmakerij van „De Telegraaf” en de heer Willem Duys, bewijst, dat de gemiddelde Nederlander een gezond moreel heeft.”

Ik dacht dat hij het laatste lid was, maar na alle gekrakeel in het comité dat prinses Irene een geschenk „van het Nederlandse volk” wil aanbieden, na het uit-treden van een hele rij mensen om allerlei redenen, bleek ook hij nog te kunnen bedanken zonder dat daarmee het hele comité verdween... Ik bedoel natuurlijk de Amsterdamse arts Van Renesse, die bleek zowel NSB'er als SS'er geweest te zijn en deswege na de

oorlog (gezien de mildheid van toen niet zuinig) gevonnist. Nu is dat behalve de zoveelste blamage voor dat comité (dat waarschijnlijk in zijn naïviteit niet beter wist), vooral zielig voor prinses Irene, die met zo'n man meubeltjes heeft lopen uitzoeken. Maar het mag haar toch niet verbazen, dat zij met haar duidelijke keuze voor een ondemocratische levenssfeer, zulk soort figuren aantrekt. En het kan ons toch ook niet verbazen, dat je zulke mensen juist vindt in kringen met ietwat over-trokken royalistische en hyper-nationalistische gevoelens.

Kom, kom, ben ik geneigd te zeggen tegen de lezer uit Den Haag (die helaas zijn naam en adres niet vermeldt), die mij een knipsel stuurt uit De Vacature en daarbij vermeldt: „Ook bij ons in Nederland”. Zonder nu direct te willen beweren: „It can't happen here” (Zoiets kan hier niet gebeuren), wil ik toch wel zeggen nog nooit van een dergelijk geval te hebben gehoord.

„Aanvallen op leraren in New York bedragen volgens de president van de lerarenvereniging gemiddeld één per dag. In de laatste weken zijn leraren gestoken, gebeten en geslagen. Een 59-jarige lerares heeft men een blauw oog geslagen. De president eiste een actie om de leraren te beschermen tegen aanvallen van leerlingen. Hij zei dat veel aanvallen niet werden opgegeven, omdat de leraren geïntimideerd werden. Hij zei dat in één geval een 15-jarige jongen zijn leraar tijdens een redetwist had gestoken; in een ander werd een 14-jarig meisje, na de hand van een onderdirecteur gebeten te hebben, van een misdrijf beschuldigd. De 59-jarige lerares werd in haar oog getroffen door een 14-jarig meisje, dat een kwade bui had.”*)

Maar in Nederland of niet, grijs is het wel.

*) Het erbarmelijk soort Nederlands waarin dit berichtje is gesteld, is te verklaren uit het feit dat het een vertaling uit het Engels is. De Engelse tekst staat ernaast; een hele serie van dit soort korte berichtjes naast elkaar dient als een soort Engelse les. Het is wel triest dat daarbij het Nederlands er blijkbaar niet toe doet: een „president” is een voorzitter, niet „men” heeft die lerares geslagen, maar dat meisje, nog afgezien van ellendige zinsconstructies als die van de eerste en van de voorlaatste zin. Engels leren, best, maar je eigen taal beheersen is nog beter.

Het is zó bij de marine

Een zeeslag lijkt nog het meest op het koken van kreeften: Het vlees wordt levend in een metalen pan gestopt en daarna onder of op vuur gezet. In het eerstgenoemde geval blijft het water voorlopig buiten, maar het verdere verloop toont dat dit verschil negligeabel mag heten.

L. Th. Lehmann

(uit het tijdschrift Maatstaf, 1963)

POS, RATIONEEL HUMANIST

H. J. Pos (1898-1955), van Calvinistische huize en na een tweetal promoties op 26-jarige leeftijd reeds tot hoogleraar benoemd aan de Vrije Universiteit te Amsterdam (in de algemene taalwetenschap en de klassieke letteren), ontwikkelde zich in snel tempo tot een vrije geest die kritisch stond tegenover de christenheid; zijn kerk en zijn Calvinistische universiteit vaarwel zegde en in 1932 hoogleraar werd in de filosofie aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam.

Na in de oorlogsjaren door de bezetter als gijzelaar gevangen te zijn gezet, brandde hij in een tiental naoorlogsjaren op in een grote activiteit: medeoprichter van de zogenaamde zeven-de faculteit (der politieke- en sociale wetenschappen), organisator van het internationale filosofencongres in 1948, redacteur van de E.N.S.I.E. (Eerste Nederlandse Systematisch Ingerichte Encyclopaedie) en tussen de filosofische bedrijven door ook nog pionier van het Humanistisch Verbond was Pos. Dit terwijl zijn organisatorische pool minder ontwikkeld was dan zijn wetenschappelijk-filosofische pool.

Altoos zeer eenvoudig gekleed, - als hoofddeksel droeg hij niet meer dan een alpinopetje - was iedere gewichtigdoenerij hem vreemd. Onvergetelijk blijft hij voor zijn leerlingen, in tegenstelling met de vele professoren die men op latere leeftijd gewoon vergeet. Hij was een sieraad voor het Nederlandse humanisme, ook al heeft het officiële beleid van het Verbond met betrekking tot de communisten het gedeel van zijn goedkeuring gehad, hem diep bedroefd en op een afstand gebracht. Zijn menselijkheid overtrof verre zijn leerstelligheid al kon hij urenlang discussiëren totdat zijn opponenten er bij neervielen van vermoeidheid.

Zijn grote redenaarsgaven - hij sprak even gemakkelijk in het Frans, Duits of Engels als in zijn moedertaal - en zijn capaciteit tot oorspronkelijke humor maakten het tot een lust hem te beluisteren in voordrachten en ook in zijn colleges. Op college-aantekeningen die uit het einde der veertiger jaren stammen, zijn de fragmenten uit zijn filosoferen gebaseerd die hier mogen volgen.

Filosofie van het kennen

Kant, die van een geweldige nuchterheid is, verwerpt een hogere werkelijkheid, en geeft een magistrale ontvouwing van de gedachte: er is maar één werkelijkheid. Er bestaan twee bronnen der kennis: de empirische en de apriorische, op de feiten vooruitlopende. Kant leert de duale structuur onzer kennis. Hij heeft het apriori zodanig gevestigd, dat er aprioriteit is van het hele intellectuele netwerk, dat eeuwig onveranderlijk is. Deze eigenschap van het eeuwig onveranderlijke wordt toegekend aan het apriori. Het apriori is een constante structuur van de kennende functie van de geest, zonder welke de zintuiglijke wereld een chaos wordt.

Zoals er een orthodoxie van het Platonisme is ontstaan, zo heeft zich ook een Kant-orthodoxie ontwikkeld. Daarnaast zijn er de vernieuwers, die suggesties krijgen uit de wetenschappen. Een Kant-orthodoxie is niet in overeenstemming met de ontwikkeling der natuurwetenschappen. Deze leiden van de letter van Kant af. De verhouding van empirie en kennis wordt door Kant zelf weergegeven met het beeld van de molen. Het graan neemt de vorm aan die de molen voorschrijft. De molen is het apriori (de intelligibele eisen). Maar, aldus Pos, het graan der kennis kan te hard zijn voor de molen, zodat de molen zich aanpast. Voor de

natuurwetenschap is het apriori goed zolang het gebruiken kan bij de bepaalde stand der wetenschap. Lorenz en Einstein zeggen: We moeten het apriori versoepelen, relativeren, aanpassen aan de stand der ervaring. Bij voortgaande ervaring zijn wij in een toestand geraakt van relativiteit van het apriori en werken we niet meer met het statische apriori van Kant. Het apriori wordt gerelativeerd op de inhoud. De molen is uitstekend bruikbaar totdat de ervaring zich wijzigt.

Is er bij dit relativisme geen enkele vastheid meer? De menselijke geest blijft. Deze zet de hypothese in. Pos spreekt van rationeel empirisme, want de inzet blijft van ons. Er is zo iets als bepaling van de vorm door het materiaal. De vervorming van het apriori is door Cassirer gevestigd op de ontdekkingen van Lorenz en Einstein. Het vormapriori is voorlopig gefixeerd, gereviseerd op de stand der kennis. De ervaring heeft een gewicht gekregen; zij dwingt ons tot herziening (zulks in tegenstelling met Plato). De huidige kennis van de natuur heeft het karakter van actuele absoluteitheid. Zij wordt niet verduisterd door toekomstige nieuwe ontdekkingen. Pos staat dus een relativistisch apriorisme voor.

Wij weten dat wij onze lezers met dit artikel van dr. De Roy geen lichte lectuur voorzetten. Wij weten echter ook dat het moeilijk is de inzichten van prof. Pos eenvoudiger weer te geven dan het hier gebeurt en plaatsen deze beschouwing daarom ter ere van diens nagedachtenis.

De ratio is plastisch. Zij is de stand van de verwerkte ervaring, welke niet apriorisch bepaald, maar apriorisch verwacht, gesupponeerd wordt. Het apriori is het geestelijke reservoir, het historische reservoir. Het apriori is het historische geestesgoed voor Pos. Zonder het apriori zou onmiddellijk de primitiviteit ontstaan. Bij de een is het apriori Zarathustra, bij de ander wat anders. De digniteit van het apriori is het intellectueel succes. Het apriori is een constante van beschouwing die vruchtbaar blijkt, een vruchtbare werkhypothese. De vraag is: wat is er geweest en werkt niet meer en wat is er geweest en werkt nog. Wat vruchtbaar is blijft het niet en wat nu nog niet vruchtbaar is kan het worden.

Filosofie van het handelen

Het kennen is niet de enige functie van onze geest. Deze omvat ook het handelen dat veel centraler is. Het handelen heeft een andere plaats dan het kennen. Het bevredigen van de drang naar kennis is een privilege van weinigen. Van het handelen, de centrale functie die geen privilege is, kan niemand worden vrijgesteld. Er bestaat een filosofie (theorie) van het handelen. Deze filosofie van het handelen is meer empirisch geworden. De ervaring weerlegt de algemene ten grondslag liggende gedachte. Zij leert dat vele gedragsregels de idee in zich dragen (de herkenbaarheid van het algemene in het particuliere geval). Maar zijn dat de belangrijkste gevallen en beslissingen? Daarbij wijst het licht der idee niet duidelijk aan. Er zijn meerdere ideeën bij belangrijke beslissingen. De beslissing is vaak tragisch omdat beide ideeën niet geldig kunnen worden gemaakt. De richtinggevende waarde is gereduceerd tot het

formele. De mens beslist niet door het evidente apriori, maar op eigen verantwoording. Het idealisme heeft dit verdoezeld. Het existentialisme heeft naar voren gebracht wat verdoezeld was door het idealisme. Er zijn echter filosofieën die alleen maar blijven wroeten in die tragische situatie. Pos doet daaraan niet mee, maar erkent wel dat ze de reële ervaring is. De nogal gedeprimeerde stemming neemt hij echter niet over. Bovendien is het nieuw doen daarin niet verantwoord. Socrates, die de menselijke problematiek demonstreerde, had het al begrepen. De beslissingen zijn niet van de orde van de Platonische idee. Er zijn onoplosbare gevallen. De nieuwigheidswaan van de existentialistische gedachtenwereld verwerpt Pos.

Rationalisme

„Ratio” bedoelt bij Pos de geestelijke werkzaamheid van de mens ten aanzien van de wereld. De ratio is een geestelijk werkend agens van de mens, waarin vrijheid gerealiseerd wordt. Het rationalisme is actief, is activisme, is een ingrijpend vermogen. Dit is niet buiten het gevoel en het handelen om. Het gevoel moet in harmonie zijn met het vermogen tot objectivering. (Het gevoel aan zichzelf overgelaten is amorf). Gevoel en wil moeten geïntegreerd zijn in het objectiviteitsstreven. Het rationalisme moet worden vrijgewassen van gevoelloosheid en willoosheid. Pos stelt er prijs op zijn levenshouding (dienst aan het leven van anderen) onder „rationalisme” thuis te brengen omdat de ratio het beste hierbij dient.

Vraagstuk van de vrijheid

De eigenlijke vrijheid is de individualiteit. Zodra het vrijheidsprobleem zich concretiseert, individualiseert de vrijheid zich. Kants theorie is langzamerhand weggeschoven. We staan in een nauwer verband tot de determinatie. Om het mogelijke gaat het. De verwezenlijking der vrijheid is voor Pos een rationeel optimum. Twee houdingen bestaan er ten opzichte van de verwezenlijking der vrijheid. Ten eerste de willensontkennende houding die inhoudt dat de vrijheid het volst is als spontaneïteit. Deze gedachte leidt in idealistische of personalistische banen. Het kiezen heeft dan met het verleden niets uitstaande. Dit is een reductie van de keuzevrijheid tot de meest begrensde binnenwereld. De tweede houding impliceert dat de vrijheid wint door de kennis van de determinatie, van de machten die werken op mens en mensheid. Bij ontmoeting van de medemens is er geen vrijheid van de determinatie, hetgeen ook geldt van allen tegenover allen. Spinoza zei: Als een vallende steen bewustzijn had, dan zou hij zeggen dat hij vrij valt. Dit geldt in begrensde verband. In groter verband is ook bij de mens de toestand gedetermineerd, hetgeen zijn bewustzijn ontgaat. De ontwikkeling in de negentiende eeuw beweegt zich in het gezichtspunt van de determinatie. Sociologie en psy-

(vervolg op pagina 4)

MENS EN MUZIEK

Het belangrijkste instrument

Het enige middel van overbrenging tussen muziek en mens is het muziekinstrument. Tot in de Middeleeuwen was de keuze van muziekinstrumenten bij de beoefening der muziek geen probleem – immers, de muziek groten-deels in dienst staand van de kerk, kwam voornamelijk door de menselijke stem in koor-zang tot klank. Dat was begrijpelijk, omdat de menselijke stem tot op vandaag het belang-rijkste en zonder twijfel volmaaktste instrument is. Pas toen de muziekinstrumenten in de late Middeleeuwen door groter raffinement van vorm en constructie hun opvlucht begonnen, kreeg ook de instrumentale muziek een grotere en meer ingrijpende betekenis. Toen ook begon de muziek pas het domein te worden van een edel menselijk vermaak, tegenover meer vocale tijden die nog sterk onder de hegemonie ston-den van het Gregoriaans, de gezongen taal der „Enige Ware Kerk”.

Het is niet minder dan een groot wonder, dat vandaag – een vandaag dat geheel in het teken van elektronica en atoomsplitsing dreigt te geraken – dat in onze zo vertechniseerde belevingswereld, de menselijke stem onomstreden het belangrijkste muziekinstrument is gebleven. Zeker, er is elektronische muziek, er zijn elek-trische gitaren, er zijn de meest bizarre en ab-surd lijkende uitingen wat betreft instrumen-tale composities. Maar temidden van heel dit arsenaal aan „vooruitgang” is de menselijke stem een criterium gebleven, een norm van beoordeling ten opzichte van het gehalte van muziek. Nog tot in deze eeuw worden de stem-men in het instrumentale ensemble volgens de registers der menselijke stem ingedeeld in vier zones van stemomvang: bas, tenor, alt, sopraan. Nog tot in deze eeuw is een „zingende” toon-vorming een der idealen van het instrumentale musiceren.

Is de stem van de mens de voornaamste spiegel omtrent zijn karakter, in niet mindere mate is die stem de echo van zijn muzikaliteit of... van zijn gebrek daaraan! De genuan-ceerdheid waarmee wordt gesproken is als het ware een weerklink in hoeverre de muziek een

voortdurend deel uitmaakt van het innerlijk leven. Bij hoeveel mannen en vrouwen vond verliefdheid niet haar eerste inspiratie in de klank van de stem? Welnu, het rijzen en dalen van de stem bij het gesproken woord is een der zekerste symptomen van muzikaliteit. Bo- vendien kunnen we ook de ritmiek en de ver- snellingen en vertragingen in het tempo van het spreken als belangrijke aanwijzingen be- schouwen.

Kortom, de menselijke stem is het goedkoop- ste, en in kwetsbaarheid tegelijk duurste mu- ziekinstrument. Ze is de makkelijkste en tege- lijk moeilijkste manier om tot uiting te bren- gen wat er muzikaal in ons leeft. De makke- lijkste manier is ons allemaal bekend – Jo Vin- cent schijnt er eens over te hebben gezegd: „Je gooit je bek maar open...” Naar de moeiljkste (lees: volmaaktste) manier wordt nog steeds ge- zocht. Het is de manier waardoor de menselijke stem puur en onvervormd de schakel is tussen innerlijk muzikaal beleven en muzikaal ver- tolken – tegelijk een schakel tussen mens en mens en tussen mens en muziek. Die puurheid en onvervormdheid kunnen slechts ongeschon- den blijven bij een zo verfijnd en evenwichtig mogelijk uitgebalanceerde stemtechniek; deze stemtechniek is onmisbaar om tot echte zang- kunst te kunnen geraken.

Voor zangkunst zijn tenslotte noodzakelijk een absolute beheersing van het vibrato, be- weeglijkheid van de stem, gevoel voor declama- tie en tekstinhoud, een volmaakte uitspraak, en een even natuurlijk, economisch als moei- teloos ademgebruik. Alvorens al deze elemen- ten via één mens als een eenheid tot gelding komen, een eenheid waarvan de luisterende om- geving ontroerd en geïmponeerd kan zijn, ... alvorens iemand werkelijk zanger is, gaan vele jaren van intensieve studie en muzikale verdieping voorbij.

Maar het belangrijkste instrument, de men- selijke stem, staat ons toch ook toe om zonder die voorbereiding vocaal-muzikaal actief te zijn, al was het slechts als uitlaat voor wat wij da- gelijks voelen en denken. Mede daarom heeft o.a. een Bartók het volkslied als de belangrij- ste bron der muzikale kunst beschouwd.

Leo Hoost

(slot van pagina 3)

chologie ontvouwd en het grotere panorama. De mens is een stuk verleden. Het probleem dat hieruit ontstaat kan als volgt worden ge- formuleerd. Wij voelen dat wij vrij zijn, om met Sartre te spreken, en wij hebben een ver- band met de wereld waarvoor dat niet geldt. Hoe kan die spanning worden opgelost? In de eerste plaats is er de terugwijkende vrijheid; men doet dan net alsof die spanning er niet is. In de tweede plaats is er de voorwaarts gaande, aanvaardende vrijheid, met inzicht in de de- terminatie. De zelfverwezenlijking gaat langs de weg der objectivering. Sartre zegt: De blik van de ander is de hel. Is dit de waarheid? Pos wil het vrije oordeel volhouden. Hij heeft er profijt van, van die blik van de ander, voor de objectivering. De menselijke omgang is grondslag. Dit geldt ook voor het verleden. Er is geen dilemma tussen vrijheid en determinatie, maar eenheid. Pos bepaalde de problematiek met betrekking tot de vrijheid, hij loste niet op. Het gaat om de redding van de vrijheid, de vrijheid via de determinatie. De vrijheid is naar het inzicht van Pos het volgen van de gedeter- mineerde structuur. Volledige verwerkelijking is de potentie. Van de vrijheid kan alleen ge-

sproken worden bij volledige zelfverwezenlij- king. Spinoza is de filosoof van de determina- tie, maar hij heeft zijn geestelijke vrijheid ver- wezenlijkt.

Levensgevoel

Plato beschouwt het bestaan op de aarde als een val, waarbij we ons los moeten maken uit de werkelijkheid. In de middeleeuwen heeft een soortgelijke gedachte geheerst: het aardse bestaan is een doorgang naar iets blijvends. De bezinning van de ratio op het leven is in onze tijd geworden een bezinning binnen het leven. Het huidige levensgevoel is: geestelijk leven op een materiële grondslag. De geestelijke waar- den zijn geconditionneerd. Er bestaat geen gees- telijke realiteit op zichzelf. Dit maakt het Marxisme opnieuw duidelijk. De relativering is goed verdraaglijk met de zelfverwezenlijking van de mens.

Dit alles zegde Pos ter toelichting van zijn stelling: „Het centrale uitgangspunt van het huidige filosoferen is de op zichzelf staande mens, die metafysica en idealisme beschouwt als achtergebleven fasen in de ontwikkeling van wetenschap en samenleving en toch van vrij- heid weet.”

Dr. Jac. de Roy.

Crisis en vernieuwing

Erich Neumann: „Crisis en Vernieuwing” (ver- taling van J. Dutric); Van Loghum Slaterus, Arnhem 1962.

Dit boekje is de zwanezang van de in 1960 overleden diepte-psycholoog Erich Neumann. De vertaling van J. Dutric is voortreffelijk. Niettemin laat het boekje zich niet vlot lezen, omdat Neumann op Duits-zwaarwichtige wijze zijn belangrijke gedachten ontvouwt.

De moderne mens voelt zich verloren, om- dat hemel en aarde hun religieuze waarde heb- ben verloren. Deze crisis kan tot vernieuwing leiden, wanneer de mens de scheppende ver- mogens van zijn onderbewustzijn ontdekt: „Zo wordt het verloren zijn van de mens in zijn eenzaamheid en verlatenheid in de leegte van de fysische kosmos opgevangen door zijn ge- borgenheid in een psychische kosmos van over- vloedig leven” (p. 121). Neumann formuleert deze vernieuwing als „het nieuwe humanisme” (zesde hoofdstuk). „De zedingshoogmoed, over de alleen-zaligmakende waarheid te beschik- ken, zullen wij in het licht van dit humanisme moeten opgeven” (p. 81). „In laatste instantie bepaalt de enkeling en de diepte van zijn erva- ring de waarden-rangorde, maar niet de gods- dienst of de traditie” (p. 83). „Ofschoon het doel der zelfverwerkelijking tegelijkertijd de verwerkelijking in een bepaalde gemeenschap betekent, is deze weg voor een zo groot deel individueel en voert hij zover in de diepte, dat hij nooit met „goede wil” en algemene recep- ten alleen te vinden is” (p. 103). „Eerst wan- neer de mens tijdens de dieptepsychologische behandeling in het stadium van zelfdoorschou- wing en transformatie komt, waarbij het hem duidelijk wordt, dat hij niet een willekeurig niets is, maar dat iets in hem hemzelf, juist zoals hij is, „bedoelt”, wordt zijn leven een geheel, waaraan hij inhoud moet geven” (p. 111). Aldus de hoofdinhoud van het boekje.

Men krijgt de indruk, dat Neumann een dieptepsychologische behandeling onontbeerlijk acht, om uit de crisis van het verloren zijn tot de vernieuwing van het geworteld zijn in het scheppende „Zelf” te kunnen geraken. Want alleen de dieptepsycholoog kan de droom als symbolen-taal van onbewust weten doorgron- den (vgl. p. 92).

Zo is dit boekje niet ingesteld op een breed lezerspubliek, maar op de kleine kring van psy- chiaters en psychiatrisch geïnteresseerde dilet- tanten, die bovendien wijsgerig enigermate ge- schoold zijn.

Erich Neumann was een *humanistische psy- chiat*er. Als zodanig verdient hij onze aandacht. Het is jammer, dat dit boekje velen onbevredigd zal laten vanwege de zwaarwichtige be- toogtrant en de ietwat romantische mentaliteit. Kenmerkend is het vers van *Rilke*, waarmee het boekje besloten wordt: ofschoon onderge- tekende als deskundige optrad bij de eindexa- mens-H.B.S.-B voor de moderne talen, was het hem onmogelijk dit vers te begrijpen (dat de vertaler onvertaald liet)! Wanneer „eenvoud het kenmerk is van het ware”, dan staat het boekje van Neumann vol onwaarheden, althans vol halve waarheden! Toch „de moeite” waard.

P. D. van Royen

Lezingen voor de radio

zo. 11 okt. VARA 9.45 uur: E. T. Hoven: „De Engelsen zijn gek”.

De lezing op zondag 18 oktober om 9.45 uur komt te vervallen, i.v.m. de uitzendingen van de Olympische Spelen.

zo. 25 okt. VARA 9.45 uur: Mevrouw G. Red- dingius-Swart: „Alleen, maar niet eenzaam”.

Krishnamurti

Evenals in 1963 heeft Krishnamurti dit jaar te Saanen, Zwitserland, een tiental toespraken gehouden. Zij waren als altijd vrij en kosteloos toegankelijk. De belangstelling was groot en intens. Velen hebben de toespraken als aangrijpend ervaren. Waarom?

Niet, omdat op het sentiment werd gewerkt, waardoor sommige naturen zo gemakkelijk geëxalteerd raken. Degenen, die op sensatie uit zijn, vinden bij Krishnamurti niets van hun gading. Evenmin zij, die een geestelijk leraar zoeken om die te volgen, zijn voorschriften na te leven, waardoor een toekomstig geluk verkregen zou kunnen worden. Krishnamurti wijst een dergelijk streven volkomen af en toont aan hoe zinloos en kinderlijk dit is.

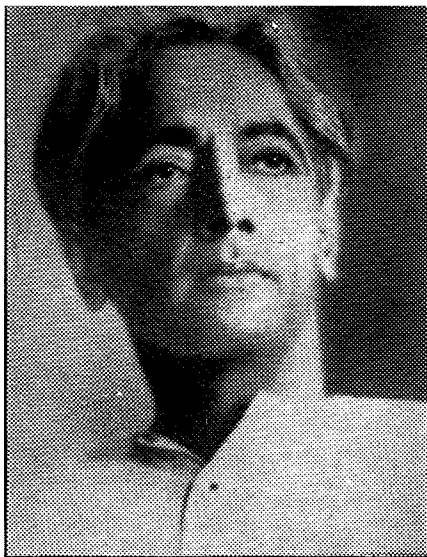
Wil men een analyse – al is deze bedoeld te falen, omdat elke analyse verscheurt en het geheel te niet doet – dan zou een benadering als volgt kunnen worden geformuleerd: telkens is het, alsof men een soort klinische les bijwoont onder leiding van een verbijsterende leermeester, die het denken en voelen van de mens blootlegt en dan benadert wat daarboven ligt.

Elke toespraak is het aansnijden van een feitelijke toestand in de wereld – lijden, smart, vrees, conflicten, dood e.d., waarbij de spreker er telkens weer op wijst, dat het hem niet gaat om het luisteren naar de verbale betekenis van de door hem gebruikte woorden, m.a.w. dat hij geen intellectueel betoog houdt, maar dat het gaat om het observeren van de werkingen van eigen denken en voelen terwijl hij spreekt. Zo is er tijdens zijn toespraken een gezamenlijk diep ingaan op feiten, een gezamenlijk leren en tot inzicht komen. De toehoorder wordt geconfronteerd met een onvoorstelbaar diepgaande openlegging van feitelijke psychische toestanden, een niet voor mogelijk gehouden vermogen tot het laten zien van oorzaken, achtergronden, strevingen en motieven. Hoewel elk onderwerp volkomen objectief en onpersoonlijk wordt benaderd, krijgt de toehoorder vaak de indruk zichzelf in alle duidelijkheid, scherpte en diepte waar te nemen. Bijna alle mensen leven oppervlakkig en trachten hun problemen te ontvluchten. De mens gaat niet tot de grond der dingen, die hij in het leven ontmoet. Als gevolg daarvan wordt niets afgewerkt en leeft hij in de ban van zijn problemen, waarvan hij de gevangene is. En in zijn poging aan deze onbegrijpelijke toestand te ontsnappen, schept de mens zich goden, godsdiensten, geestelijke leiders, enz. en gelooft hij op gezag van anderen.

De kern van alle toespraken van Krishnamurti is het denkvermogen (the mind). De uiteenzettingen over de „mind” en zijn werkingen zijn van een directheid en een kracht, welke het inzicht geven dat de „bourgeois mind” die put uit de ervaringen van het verleden, uit zijn herinneringen nimmer in staat is tot „directe waarneming”. Het denkvermogen dat zich zijn beperkingen, zijn gebondenheid niet bewust is, kan niet waarlijk liefhebben, want liefde is zonder werkelijke vrijheid niet mogelijk.

En aan het eind van bijna elke toespraak komt dan in de een of andere vorm de vraag: is het mogelijk om direct, niet later, maar nu, boven alle vrees, alle smart, alle conflicten uit te komen, waardoor de mens waarlijk vrij is, in het „nu” kan leven, waardoor er geen „gisteren” en geen „morgen” meer zal zijn?

Krishnamurti zegt dan dat dit kan, dat dit voor hem werkelijkheid is. Hij voegt er steeds

aan toe, dat dit voor zijn toehoorders nimmer autoriteit mag zijn. En dan geeft hij aan, hoe de mens aan zijn denk- en gevoelswereld kan ontsnappen. Het denken moet intens wakker en levend zijn. Het moet gaan tot op de grond van alles wat het ontmoet. Volledige aandacht eist grote energie, die juist wordt verkregen in die

uiterste staat van waakzaamheid, het volledig gewaarzijn (complete awareness).

In een reeks van enorme gedachtestappen laat de spreker dan zien, dat het denkvermogen in volkomen confrontatie met een feit tot een staat van volledige communie daarmee komt. Het verschil tussen subject en object valt weg, en daarmee het denken. Daarmee de werking der herinnering en van het verleden. Dan leeft het denkvermogen, „the mind”, in het „Nu” en heeft elke smart, elke strijd, elk conflict opgehouden te bestaan, want er is geen verdeeldheid meer.

Wanneer de „mind” aldus, volkomen zonder inspanning, d.w.z. zonder wil, die begeerte is, is stil geworden, boven tijd en tegenstelling uit is, wordt datgene ervaren wat eeuwig en onbezoeeld is. Slechts in die staat bestaat werkelijke onschuld, liefde en vrijheid, kan zuivere schoonheid ervaren worden. Nimmer kan deze staat door georganiseerd pogen bereikt worden. Het Ongekende kan niet vanuit het bekende worden benaderd. Het leven van alle dag kan van deze bewustzijnsstaat uit worden geleefd in de wereld, waarin dan echter een complete revolutie zal plaatsvinden. (Verkort overgenomen uit *Het Vaderland* van 17 augustus '64)

Dr. M. van Blankenstein in memoriam

Nog geheel onverwacht is op 84-jarige leeftijd overleden dr. M. van Blankenstein. Een bijzonder lang en vruchtbaar leven is daarmee tot een eind gekomen. Het is haast niet te geloven, maar al in 1906 leverde hij uit Kopenhagen als correspondent van de Nieuwe Rotterdamse Courant zijn journalistieke bijdragen; kort voor zijn dood stond zijn laatste buitenlandse overzicht nog in *Het Parool*. Welk een periode heeft deze beminnelijke man overspannen! De Haagse Vredesconferenties en de beide wereldoorlogen, de grote economische crisis en de Volkenbond, het zelfstandig worden van de jonge landen en alles wat daarmee samenhangt in de wereld van nu en morgen. Van heel die bonte afwisseling van feiten en gebeurtenissen is hij de chroniqueur geweest. Van dag tot dag volgde hij tot het laatst toe met zijn levendige belangstelling de wereldgeschiedenis.

Mark, zoals hij door zijn vrienden werd genoemd, was een journalist van ongewoon groot formaat. Hoewel wetenschappelijk geschoold – hij promoveerde in 1911 – was zijn belangstelling te veelzijdig om zich op een begrensde vakgebied in de studeerkamer terug te trekken. Het ontbrak hem nochtans niet aan het geduld om een probleem tot in uiterste finesses in onderzoek te nemen; dat deed hij op het hoge niveau van zijn talloze contacten met staatslieden en diplomaten. Als journalist trad hij daarbij uitersaard op als de geïnteresseerde toeschouwer; een enkele maal leek hij uit die rol te stappen, bijvoorbeeld toen hij een moment in de eerste wereldoorlog de informele middelaar leek te worden tussen de Oostenrijkse en Russische regeringen.

Dat kon allemaal met een man, die zich zoveel gezag wist te verwerven. Aan de N.R.C. rubriek, *De Toestand*, gaf hij naam en gestalte. In de jaren tussen beide wereldoorlogen volgde hij nauwlettend wel en wee van de Geneefse Volkenbond. Als correspondent van zijn blad in Berlijn maakte hij de opkomst mee van het nationaal-socialisme. En de tijd bleef voor hem niet stilstaan. Na de tweede wereldoorlog weer waren het de Nederlands-Indonesische betrekkingen en de kwestie Nieuw-Guinea, die zijn aandacht vasthiel.

den. Waarschijnlijk is dit het geweest, dat hem jong hield, die zeldzame activiteit op hoge leeftijd, die nooit eindigende belangstelling voor wat de dag van vandaag bood.

Van Blankenstein kende iedereen en een ieder in de wereld van de politiek kende hem. Staatslieden waren benieuwd naar zijn oordeel; soms omdat ze hoopten te beluisteren wat hun politieke tegenspelers van een bepaalde ontwikkeling dachten. Die tegenspelers stonden immers ook met Van Blankenstein in nauwe relatie en op goede voet! Toch moest men niet denken, dat hij zich beperkte tot de taak van een zo objectief mogelijke registrator. Daarvoor was hij te goed van hart en te fel van inborst. De meest bewogen periode in dit leven zette in enkele jaren vóór het uitbreken van de tweede wereldoorlog. Zakelijke meningsverschillen met de N.R.C. brachten Van Blankenstein toen naar het Utrechts Nieuwsblad, waar hij met Van Heuven Goedhart het beleid van de krant ging bepalen. Onvergetelijk toonde hij zich daar in zijn strijdbaarheid. Het maximale heeft hij in die periode ongetwijfeld gegeven aan hen, die begrepen; de ogen opende hij anderen, die nog maar niet konden geloven, dat het zo erg was en de onvermijdelijke catastrofe voor de deur stond. Overtuigd humanist als Van Blankenstein was, toonde hij zich ook bij die gelegenheid een onversaagd verdediger van de geestelijke vrijheid. Evenals trouwens later in Londen, waar hij tot hoofdredacteur werd geroepen van *Vrij Nederland*. Een veelzijdig werker, een groot-moedig mens, een Nederlander om nooit te vergeten, heeft ons helaas moeten verlaten...

Rth.

Dr. M. van Blankenstein

IK denk er ZO over

REM (I)

Als trouw lezer van dit blad zij het mij vergund enkele woorden tot de heer R. de la Rie te richten.

Mijnheer, ik ben het altijd roerend met u eens in uw rubriek „Kritisch Allerlei”, doch in het eerste discussiepunt in het nummer van 12 september geeft u wel zeer duidelijk blijk nu niet bepaald een REM-fan te zijn. Dit is u natuurlijk niet kwalijk te nemen, maar u behoort dus tot die ca. 10% anti-REM-mensen. U zegt blij te zijn als de beruchte anti-REM-wet in de Kamers is aangenomen. Ik kan hierbij niet aan de indruk ontkomen, dat u het volk geen keuze wilt geven in de tv-programma's. Het is reeds tot in der treure gezegd en ik wil het nog eens herhalen: het zuilenmonopolie moet doorbroken worden; de kijkers moeten kunnen kiezen en selectief te werk gaan. Daarom is deze zgn. piratenzender gekomen. Zo worden de programma's der omroepen ook beter, want gezonde concurrentie is altijd goed, ook in het omroepbestel. Dat deze nu net van een eiland in zee moet komen, kan niemand helpen omdat onze dwaze regering nu eenmaal anti-reclame in de lucht is. Het is een zeer moedig en flink streven van enkele handige zakenlui om dit project aan te durven en het bewijst toch maar weer, dat er tussen de vele slappelingen onder ons volk

enkele „ferme jongens, stoere knapen” zijn! En dit volk staat pal achter ze. Kijk maar eens naar die REM-aandeeltjes ad f 20 per stuk, die als koek verkocht werden. Kijk maar eens naar het blad TeleVizier en De Telegraaf, die dit streven stimuleren. Kijk maar eens naar de REM zelf: pas enkele weken in de ether en nu reeds bewijzen zij, dat we goede programma's kunnen krijgen, zij het hier en daar gekruid met een reclamespot. Deze spots hebben een enorm impact op het publiek, want onze werkster gebruikte de volgende dag prompt een zeker middel hetgeen tevoren geheel door haar werd genegeerd! Als a.s. reclameman ben ik uiteraard een groot voorstander van reclame in de tv; psychologisch vind ik het voor het publiek een groot winstpunt. Het is daarom, dat ik ten eerste hoop, dat de Kamers het wetsontwerp zullen afwijzen. In dat geval zal de REM in hoger beroep gaan, waar tenslotte de eindbeslissing zal vallen. Waarde heer, in dit geval hoop ik toch dat u ditmaal ongelijk zult krijgen. Sorry! Ik zou nog meer kunnen zeggen, maar dan wordt het te lang. Daarom besluit ik met: lange leve de REM. Mag zij (of hij?) groeien en tenslotte legaal en wettelijk erkend worden, zodat zij verder op het vasteland kunnen werken.

R. Speijer

REM (II)

Zolang in de rubriek „Kritisch allerlei” in M&W de heer R. de la Rie zich beperkt tot zaken direct of indirect verband houdend met humanisme, ben ik het tot op heden meestal erg met hem eens. Maar met zijn kritiek op de R.E.M. in M&W no. 16, die m.i. niets met zijn terrein te maken heeft, ontpopt de heer De la Rie zich verdacht als verlengstukje van de zuilendictatuur.

Zonder de kern van dit probleem zelfs maar te benaderen zwetst de heer R. de la Rie er maar op los, zorgvuldig om het probleem heen-draaiende. De kern is en blijft n.l. dat door de dictatuur van de zuilen, diens handlangers in de Tweede Kamer, en een slappe regeringshouding de gezonde ontwikkeling van radio en TV wordt tegengehouden. Vrije mensen worden gedwongen om naar datgene te luisteren en te kijken wat een geloofsgroep (K.R.O.-N.C.R.V.-V.P.R.O.) en een politieke groep (K.R.O./K.V.P.-V.A.R.A./P.v.d.A.) hen wenst voor te schotelen. Toen, terwijl de zuilenorganisaties het eerste TV-net nog niet eens behoorlijk kunnen exploiteren, zij ook aanspraken deden gelden op zendtijd van het tweede TV-

net, was de boot bij verreweg de meeste (vrije) mensen aan. Commerciële (maar vrije) organisaties worden geweerd, omdat deze de zuilentaal niet spreken en de zuilen-inkomsten via de programma/advertentie-gidsen en -boden wel eens verkeerd zullen kunnen beïnvloeden.

Terwijl heel Nederland stomverbaasd is over de snelheid welke een regering NU kan ontwikkelen contra de R.E.M., vindt de heer R. de la Rie het erg genoeg dat de regering... zo laat (!) in het geweer gekomen is. Hopelijk wordt een dergelijke snelheid nu ook aan de dag gelegd als het gaat over werkelijk belangrijke onderwerpen zoals verlaging van de belastingdruk, woningnood, verkeersveiligheid, enz., enz., enz.

Zo de heer R. de la Rie dit nog niet heeft ontvangen, heeft hij zeker een goedkeurend schouderklopje te goed van (hoe kan het anders?) partijbaas Vondeling en/of Suurhof.

Ik hoop dat U de objectiviteit aan de dag kunt leggen om bovenstaande over te nemen in M&W.

H. A. J. Huisintveld

broken moet worden (en daar ben ik voor, mag u wel weten, al heeft dat met dit probleem niets te maken), dan behoort de beslissing daarover genomen te worden door onze regering en dan behoort die goedgekeurd te worden door onze volksvertegenwoordiging. Daarvoor leven wij in een democratie. Het woord democratie houdt in, dat in Den Haag de wet bepaald wordt en niet op een kunstmatig eilandje dat een paar rijke zakenlui kunnen oprichten.

Nu kan men bezwaar hebben tegen de wijze waarop de regering of het parlement de omroepzaken behartigen, men kan vinden dat de wet verkeerd is of verkeerd wordt toegepast. Mijn beide briefschrijvers hebben zulke bezwaren en ik heb die trouwens zelf ook. Dan is in een democratie de weg, dat men lid wordt van een politieke partij en dat men er in die partij naar streeft kandidaten voor het Kamerlidmaatschap te stellen, die uw mening delen. Men kan ook de Kamerleden schrijven of bezoeken om ze tot een andere mening te brengen. Dat is de weg. De weg is niet die volksvertegenwoordiging of die democratisch gekozen regering in diskrediet te brengen door meestal ongemotiveerd gescheld à la De Telegraaf. De weg is ook niet om, zoals de heer Huisintveld, van iemand die een andere mening heeft, te zeggen dat hij „zwetst”, noch te spreken over „partijbazen” wanneer men democratische leiders bedoelt. (Waar ik overigens dat schouderklopje mee zou hebben verdiend van de leiders van een partij waar ik geen lid van ben en waar ik ook niets mee te maken heb, is mij volmaakt onduidelijk.) De weg is ook niet te spreken over dictatuur van de omroepverenigingen, wanneer men het heeft over een stelsel dat volkomen wettig is en waaraan men, omdat wij in een democratie leven, zelf alles kan veranderen wanneer het niet bevalt. Laten we dat soort in wezen ondemocratische terminologie maar overlaten aan organen die blijf geven die democratie liever vandaag dan morgen om zeep te helpen. Het zal wel niet toevallig zijn, dat de heer Huisintveld „dretgt”, wanneer wij zijn stukje niet zouden opnemen, „zo zal ik overgaan tot publikatie van zowel het stukje van de heer R. de la Rie als ook van mijn commentaar, in het dagblad De Telegraaf”. Laat het hem gezegd zijn, dat dat niet de reden is waarom wij het hebben opgenomen. Wij hebben het laten afdrukken als voorbeeld van een in ons volk helaas beangstigende vormen aannemende antiparlementaire mentaliteit. Het humanisme is de enige levensbeschouwing die onomwonden en met zoveel woorden vóór de democratie kiest; dat is de reden waarom ik van het antidemocratische gekuij door middel van de REM melding heb gemaakt. Blijkbaar niet ten onrechte.

dI.R.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Redactie: Mevr. I. M. A. Donker-Rutgers, dr. H. Bonger, prof. dr. J. C. Brandt Corstius, H. P. Danz, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof, P. W. van der Vliet.

Tijdelijk Redactiesecretaris:
H. P. Danz, Mathenesserlaan 158b
Rotterdam-2, telefoon 252645

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht,
telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v.
Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,- per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,-; losse nummers f 0,30.

Naschrift

Lezen is moeilijk, en onbevooroordeeld lezen blijkbaar nog veel moeilijker. Want waar staat, meneer Speyer, dat ik tegen de REM als zodanig zou zijn? Ik heb geschreven: van mij mogen ze, als ze er plezier in hebben; ik heb er geen enkel bezwaar tegen, dat een blijkbaar nogal grote groep t.v.-kijkers graag naar reclameuitzendinkjes kijkt. Dat maar 10% liever wat anders ziet, lijkt mij wat aan de lage kant geschat, maar dat het een minderheid is, die wat cultureler is ingesteld, is wel vanzelfsprekend. Maar nogmaals: waarom zou je het grote publiek dat „genoegen” misgunnen? Van mij mag de REM legaal worden, maar dan niet alleen de REM, ook al die andere kandidaat-

concessionarissen, want er zijn er nogal wat!

Mijn bezwaar richt zich niet tegen reclame-tv, maar tegen het feit dat een groep handige zakenlui op deze manier de wet omzeilt. Door deze installatie in zee richt men zich met een Nederlands programma op een Nederlands publiek op een wijze die de Nederlandse wet uitdrukkelijk niet toestaat. Dat is geen „moedig en flink streven”, dat is alleen een poging op bijna illegale manier een bom duiten te verdienen. Die uitermate platvloerse bedoeling van de heer Verolme c.s. wordt bemanteld met de theorie dat dit nu eindelijk het zuilenmonopolie doorbreekt e.d. Als het monopolie van de omroepverenigingen door-

In uw nummer van 29/8/64 schrijft VI., dat alle mensen even goed en even slecht zijn. Meent hij dus dat er geen goed en kwaad bestaat, dan is dit inzicht meer waard dan een opmerking terloops in een stuk over Badeloch. Wat bestaat er dan wel?, hard en zacht?, kleine groep en grote groep, soms dit, soms dat, naar persoonlijke opwelling? Juist en onjuist naar eigen getij?

Misschien aldus? Ieder leeft in verschillende groepen die naast of om elkaar liggen. Hij kiest telkens opnieuw zijn aandeel binnen een der groepen in het inwendige groepsgebeuren en de mate waarin hij zich laat gelden. Soortgelijk is het wanneer de groep naar buiten optreedt en voor de mate waarin hij of zijn groep met de gevoelens van anderen rekening houdt (hard en zacht).

Zijn keus is ingegeven door de ontwikkeling en de kracht van zijn persoon op dat moment. Achteraf is hij met zichzelf over zijn aandeel in het gebeuren tevreden of ontevreden, meestal ontevreden, want hij heeft van het gebeurde geleerd, en dat heeft zijn persoon verder gevormd. Hij zou een volgende maal anders doen. Ook ik, maar vandaag, meteen, zo, om VI. er toe te brengen nog eens op zijn onderwerp terug te komen.

Ir. J. Straub

Als de Leeuw. Cri (2.9.'64) bedoeld artikel samenvat onder de titel „Weinig ideaal mensbeeld” lijkt mij dit een juistere aanduiding dan de weergave van de heer Straub. Ik schreef

niet dat alle mensen even goed en even slecht zijn maar: in wezen is niemand van ons een haar beter of slechter dan elke andere medemens. Ons onderscheidingsvermogen tussen goed en kwaad, echt en onecht is echter gegeven met ons menszijn. We hebben evengoed weet van het demonische of destructieve, maar ons vermogen tot redelijk en zedelijk handelen stelt ons in staat om te kiezen. In hoeverre wij dit vermogen in onszelf goed gebruiken hangt af van een innerlijke discipline die we leren te ontwikkelen om onze gevoelens, onze impulsen, te beheersen.

Kenmerk van humanisme is niet dat we beweren: de mens is goed. Wel dat elk mens de moeite (d.i. de duurzame overwinning van onvolkomenheid) waard is in zijn pogingen het proces van menswording op gang te houden. Dit is een duurzaam proces, eigenlijk de grootste menselijke opgave waaraan ieder naar eigen vermogen kan meewerken. De menselijke verhoudingen weerspiegelen wel hoe kwetsbaar wij zijn en afhankelijk van onze levenssituatie, om dit te kunnen opbrengen.

Deze menselijke opdracht rechtvaardigt dan ook de ontwikkeling van een militant humanisme om te voorkomen dat een vooruitgang, die zich niet vanzelfsprekend aandient, in haar loop wordt gestuit. Wie de wereldsituatie waarneemt, weet dat er heel veel op het spel staat waarin destructieve krachten de boventoon zouden kunnen gaan voeren.

VI.

Slib der nazi's

Mag ik even kritisch zijn op Kritisch allerlei? U schrijft in het stukje over rassendiscriminatie in Nederland, „dat wij ons moeten schamen over het feit, dat de nazi's in 1945 toch nog heel wat slib hebben achtergelaten”. Dit soort uitspraken hoor je zo vaak. Maar ik ben bang, dat het zo gemakkelijk is om alle minder mooie eigenschappen van de mens op „slib van de nazi's” te gooien.

Zou het niet veeleer zo zijn, dat de eigenaren van „Caramella” en „Lucky Star” ook zonder de tweede wereldoorlog, ook zonder de nazi's, nu in 1964, mensen de toegang weigeren op grond van hun huidskleur, enkel en alleen omdat voornoemde eigenaren zo zijn? D.w.z. deze eigenaren niet alleen: wij hebben allemaal goede en slechte eigenschappen in ons, U en ik net zo goed (slecht) als zij, maar laten we daar met open vizier tegen strijden en ze zuiver blijven zien, als slechte eigenschappen van onszelf, als mens! En ze niet verdoezelen achter woorden als „slib van de nazi's”, want dan zouden deze „heren” een doekje worden voor het bloeden: ons eigen doodbloeden als zedelijk eerlijke mensen, die zich rekenschap geven van hun daden.

Mej. A. A. Schnitzler.

Ik ga ermee akkoord, dat er een minder nauw verband tussen rassendiscriminatie en nazisme bestaat dan mijn opmerking deed veronderstellen. Rassendiscriminatie is slechts een symptoom van nazisme, dat bovendien de ondermijning van de democratie en de verheerlijking van het geweld in zijn vaandel voert, om maar een paar andere symptomen te noemen. Aangezien deze symptomen evenwel zo vaak samengaan (vindt u het bij voorbeeld erg moeilijk te raden welk ochtendblad de genoemde eigenaar leest en welk weekblad of waar zijn stem terecht zal komen bij parlementsverkiezingen?), ben ik wat gauw geneigd in iedereen die mensen discrimineert naar hun huidskleur, een nazi te zien. Zijn gezindheid hoeft dan niet rechtstreeks door Hitler en zijn trawanten te zijn beïnvloed, daarin heeft mej. Schnitzler gelijk. Maar zulke symptomen samen te vatten onder de noemer „slechte eigenschappen van de mens”, nee, dat gaat mij te ver. Het zijn misvormingen van sommige mensen, misschien zelfs helaas van vele mensen, maar, zonder de mens op een voetstuk te willen zetten, ik weiger te aanvaarden, dat dit soort smerigheden eigenschappen zouden zijn van de mens. Gelukkig ken ik teveel bewijzen van het tegendeel.

dI.R.

Eén neger maakt nog geen lente

Met enige verbazing las ik Uw mening omtrent het berichtje in „De Groene” onder Kritisch allerlei in M. en W. van 16 september.

Is hier, nu kapitein Lloyd Sealy tot politie-commissaris is benoemd, de lente voor de negers begonnen?

Als ik „Vredesactie” van september lees, is het voor de kleurlingen in het vrije, democratische Amerika nog lang geen rozegeur en maneschijn. Of er veel verschil is tussen de V.S. en Zuid-Afrika wat de behandeling van de negers betreft, meen ik te moeten betwijfelen. U niet? Hengelo (O.)

F. C. van der Vliet

Het nummer van Vredesactie dat u mij toestuurde, heb ik gelezen en ik ben opnieuw onder de indruk gekomen van de mensonwaardige

toestanden waarin de negers in Amerika moeten leven. Ik was daar trouwens al eerder van op de hoogte en heb mijn commentaartje zeker niet geschreven met de bedoeling aan te tonen, dat „de lente voor de negers begonnen” is. Dat staat er ook niet. Wat ik heb willen zeggen, is, dat we hier te maken hebben met een overheid die de problemen onderkent en althans tracht er iets aan te doen. Dat dat in uw en mijn ogen misschien nog te weinig is, doet aan dat principe niets af. Dat maakt juist het hele verschil uit met Zuid-Afrika, waar de overheid willens en wetens de zaken hoe langer hoe beroerder laat worden. Of dacht u soms, dat in Johannesburg even goed een neger commissaris van politie kon worden?

dI.R.

leven sverz ekering op index benad ering basis

Aurora

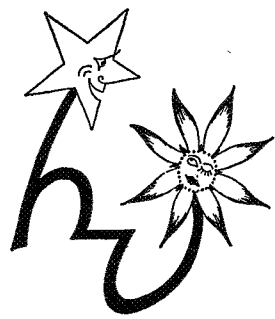
Zend mij vrijblijvend alle inlichtingen over uw Index-Benaderingspolis.

NAAM: .....

ADRES: .....

WOONPL: .....

(In open envelop, gefrankeerd met 5 cts postzegel, zenden aan:
N.V. Levensverzekering Maatschappij
AURORA, Stadhouderskade 1a, A'dam).

„Zet tijdig uw voet op de rem.”

VEGANA

planten margarine

- ★ Vegana is 100% plantaardig.
- ★ Vegana is fijn en zuiver van smaak.
- ★ Vegana wordt bereid uit hoogwaardige, ongeharde vetten en soya-, mais- en zonnebloemolie.
- ★ Vegana bevat een zo hoog mogelijk percentage essentiële vetzuren als bereikbaar is zonder chemische ingreep.
- ★ Vegana is bereid met lecithine. Deze lecithine, samen met de essentiële vetzuren, speelt vermoedelijk een rol bij de voorkoming van hart- en vaatziekten.
- ★ Vegana is te verkrijgen zowel gezouten als ongezouten.
- ★ Vegana wordt tegen de normale prijs verkocht.

Verkrijgbaar bij alle erkende V.N.R. reformhuizen en V.N.R.-verkoopadressen.
Voor adressen wende men zich tot de fabrikant: N.H. Margarinefabriek - Zaandijk

ANNONCES

Sympathiek stud. echtpaar, z.k., zoekt dringend grote woonruimte in Haarlem-Centrum. Min. 2 k.; ongem.; ook bv. grote zolder; tot ong. f 150 p.m. Brieven: L. Brunt, 1ste Helmersstraat 15-III A'dam.

Zoek voor direct voor onze zoon, 18 j., Dalton HBS, R'dam, prettig, intellect. gezin, niet in Zuid. Inl. mevr. Bleeksma, Mecklenburgl. 19, tel. 12 78 31, R'dam.

Leraarswed., begin 60, vitaal, financ. onafh., buiten wonende, met veel interesse voor kunst, muziek, literatuur, zoekt contact met besch. ontw. gelijkgestemde man, vitaal en financ. onafh. Br. onder no. MW 133 aan het bureau van dit blad.

Eenvoudig beschaafde juffrouw zag zich gaarne geplaatst bij heer of dame voor huishoudelijke bezigh., of wat de hand vindt om te doen. Ben geen jong meisje, maar gezond en vitaal; zou nog gaarne een taak vervullen. Brieven onder no. MW 134 aan het bureau van dit blad.

Rede en Religie in het Humanisme

In deze uitgave is er naar gestreefd de verschillende opvattingen die zich binnen het humanisme over deze onderwerpen voordoen, tot hun recht te laten komen.

Prijs f 9.90   Formaat 15 x 23 cm. - Omvang ca. 250 pag.

U kunt dit bestellen door overschrijving op giro 30 49 60, t.n.v.
Centraal bureau Humanistisch Verbond
OUDEGRACHT 152 - UTRECHT

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van J. M. Hondius, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever N. KLUWER-DEVENTER.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Humanistische Correspondentiekering voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 30 cent aan postzegels insluiten.

het wonder

samengesteld door:

Drs. D. Braun O.F.M., P. N. Kruyswijk, Prof. Dr. G. A. Lindenboom, Ds. G. van Loenen, J. J. C. Marlet, zenuwarts, Drs. J. G. van der Ploeg, Dr. D. H. Prins, Prof. Mag. Dr. E. C. F. A. Schillebeeckx O.P., Ds. P. Simoons, Dr. I. Vijlbrief, Drs. J. A. M. Weterman.
(Uitgave N.G.C. no. 26)

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau bij voorkeur door overschrijving van f 1,50 op postrekening nr. 30.49.60 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht met op het strookje de vermelding: N.G.C. nr. 26.

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
voor wetenschap en cultuur,
wil een blad zijn voor de verdieping van de
humanistische overtuiging

Redactie:

Prof. Mr. A. D. Belinfante, Prof. Dr. J. C. Brandt Corstius,
Prof. Dr. H. Freudenthal, Drs. F. P. Huygens,
Prof. Dr. B. W. Schaper, Dr. P. Thoenes en
Prof. Dr. Libbe van der Wal

Abonnementsprijs:

f 9.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van
Socrates en voor studenten f 8.— per jaar).
Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

**HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES**
Oudegracht 152, Utrecht
Giro 58 22 93